

УДК 32:623.764

Актуальні проблеми участі України в створенні європейської протиракетної оборони

Ігор Романенко,
доктор технічних наук,
професор
Національного університету оборони України,

Федір Саганюк,
кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник
центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України

Валерій Кулагін,
старший науковий співробітник
центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України

У статті проаналізована договірно-правова база розвитку протиракетної оборони, висвітлена позиція США та Росії стосовно її створення в Європі, обґрунтовуються деякі підходи щодо участі в цьому процесі України.

Ключові слова: протиракетна оборона, НАТО, безпека.

Contractual legal basis of the development of missile defense is analysed in the article. The position of USA and Russia regarding the creation of missile defense in Europe is disclosed. Some approaches to the participation of Ukraine in this process are considered.

Keywords: missile defense, NATO, security.

НАТО запропонувало Україні вивчити можливість участі у створенні протиракетної оборони альянсу. За заявою заступника Генсека НАТО з політичних питань, НАТО хоче бачити Україну в цьому проєкті.

З боку України досягнуто домовленості про створення експертної групи, яка має вивчити це питання і надати висновок, що Україна може привнести в цей процес. Саме дослідженню цієї проблеми і присвячена дана стаття.

Зазначена проблема зараз дискутується в Україні, в тому числі і в ряді ЗМІ та публікацій. Деякі погляди на цю проблему окреслені у публікаціях фахівців [1-9]. Проте суттєвих наукових обґрунтувань оптимальних шляхів та механізмів вирішення цієї проблеми з боку України з урахуванням нових безпекових реалій та її позаблоковості наведено недостатньо.

Ціль даної статті – проаналізувати договірно-правову базу цієї актуальної для України проблеми, дослідити найбільш можливі і прийнятні підходи щодо ефективного її вирішення Україною.

Договірно-правова спадщина

Україна є правонаступником Договору про обмеження систем протиракетної оборони від 26 травня 1972 року. Договір був безстроковим, але підлягав перегляду через кожні п'ять років. Він передбачав певні обмеження. Сторони Договору зобов'язувалися не створювати, не випробовувати й не розгортати системи (компоненти) ПРО морського, повітряного, космічного або мобільно-наземного базування [1]. На цій підставі Україна до певного часу брала участь у системі попередження про ракетний напад (СПРН).

13 грудня 2001 року США вийшли із цього Договору, а через рік, тобто 17 грудня 2002 року розпочали активне розгортання власної системи протиракетної оборони.

26 вересня 1997 року США, Велика Британія, Росія та Україна підписали «Меморандум про правонаступництво за Договором щодо ПРО». А у січні 2001 року він ратифікований Верховною Радою України, однак так і не встиг побачити світ, оскільки утратив чинність внаслідок того, що США в односторонньому порядку вийшли з нього.

Нині тривають активні дискусії й певні дії з приводу можливого розгортання так званого «третього операційного району» наземного бойового сегмента Національної протиракетної оборони США на території Чехії та Польщі.

Системи загальносвітової та європейської безпеки, які сформувалися в роки блокового протистояння, зазнали істотних змін. У зв'язку з цим напрацьована раніше договірна база із контролю над озброєннями утратила свою актуальність. Тому більшість розвинених країн світу почала на свій розсуд формувати нові архітектури безпеки, зокрема на європейському континенті.

Роль США в даному процесі

Недавно агентство Міністерства оборони США оголосило про чергові випробування американського мобільного комплексу ПРО ТНААД.

Всього з листопада 2005 року в рамках програми розробки мобільного протиракетного комплексу США здійснено 11 пусків. Черговий запуск запланований на поточний рік.

Комплекс ТНААД є важливою складовою частиною створюваної багаторівневої системи ПРО США (BMDS). ТНААД призначений для оборони військ, населених пунктів та особливо важливих об'єктів від оперативно-тактичних і балістичних ракет середньої дальності. Агентство по ПРО МО США розробляє цю систему для захисту об'єктів на території країни від балістичних ракет усіх діапазонів на всіх ділянках траєкторії. Комплекс має забезпечувати захист від перспективних керованих гіперзвукових ударних систем. Згідно з концепцією бойового застосування, комплекс ТНААД має зайняти проміжне положення між ракетними комплексами морського базування «Іджіс» / «Стандарт-3» «Блок-1А» і ЗРК «Петріот» РАС-3. Як система вищого ешелону, ТНААД забезпечить поразку ракет супротивника з більшою ймовірністю, на більшій висоті і дальності, ніж системи нижчого ешелону «Петріот», що є на озброєнні.

Двоступінчаті ракети-перехоплювачі, вага кожної з яких становить 630 кг, оснащені кінетичною боеголовкою, що забезпечує поразку методом прямого удару, і є єдиною системою озброєння, здатною здійснювати перехоплення балістичних ракет, як у космічному просторі, так і в атмосфері.

Контракт на виробництво перших систем ТНААД було укладено з «Локхід Мартін» у січні 2006 року. Угода включає постачання двох батарей ТНААД у складі 48 ракет-перехоплювачів, шести пускових установок, двох блоків зв'язку й управління пуском, допоміжного обладнання та запчастин загальною вартістю 619 179 000 дол.

Першу батарею «Альфа» комплексів ТНААД США сформували ще в травні 2008 року у Форті Блісс (штат Техас) [2].

У січні 2007 року заступник глави американського Агентства з ПРО бригадний генерал Д. О'Райлі підтвердив, що США вивчає можливість співробітництва з Україною в рамках програми створення системи ПРО. Він повідомив, що Україна зацікавлена в цій програмі й зверталась до США стосовно можливості такого співробітництва, тому що Україна досвідчена у сфері ракетних технологій. За доповіддю МО США Сенату Україна віднесена до категорії країн, з якими США «здійснюють переговори або працюють у галузі технологій».

24 лютого 2011 року Генсек НАТО Расмуссен нагадав, що на саміті в Лісабоні (Португалія) до співробітництва в цьому проекті запрошена й Росія.

Позиція Росії

На саміті в Лісабоні НАТО і Російська Федерація не домовилися про співпрацю у сфері протиракетної оборони. Росія заявила, що чекає від партнерів по НАТО прямої і недвозначної відповіді де вони бачать місце

Росії у системі європейської ПРО, а якщо не домовиться з альянсом про співпрацю, то буде змушена прийняти рішення з розміщення ударного ядерного ракетного угруповання.

Росія приступила до експертного аналізу висунутої на Лісабонському саміті ініціативи про секторальний підхід до побудови євроПРО. Вона впевнена, що проект євроПРО може відбутися тільки за її участю, бо без участі РФ – це не євроПРО, а ПРО НАТО в Європі. Водночас Росія інтенсивно розпочала створювати власну систему ПРО. До 2012 року планується створити систему повітряно-космічної оборони РФ (ПКО).

Однією з найважливіших складових єдиної системи ПКО РФ стануть війська ППО Сухопутних військ, вирішуючи у взаємодії з іншими структурними елементами ПКО завдання протиповітряної і нестратегічної протиракетної оборони об'єктів інфраструктури держави, угруповань військ (сил) і об'єктів ЗС. Особлива роль і значення з'єднань і частин військової ППО в системі ВКО визначається їх високою мобільністю, що дозволяє оперативного переносити зусилля на загрозові напрямки, що дуже важливо з урахуванням просторів країни і динаміки сучасних військових конфліктів.

Військова ППО Сухопутних військ включає зенітні ракетні, зенітні ракетно-артилерійські, зенітні артилерійські та радіотехнічні з'єднання, частини і підрозділи. У рамках переходу армії до перспективного обрисів всі вони переведені у категорію постійної готовності. На їх озброєнні знаходяться такі ефективні мобільні засоби ППО як С-300В, Бук-М2, Панцир-С1, Тор-М2У, Тунгуска, Стріла-10М, Шилка, а також сучасні комплекси засобів автоматизації і радіолокаційні станції. Багато із них за бойовими властивостями перевершують зарубіжні аналоги [3].

У перспективі планується переозброєння полку зенітно-ракетних військ на Далекому Сході комплексом (ЗРС) С-400 «Тріумф», у Санкт-Петербурзі – комплексами С-300. На Курилах з'єднання розгорнуть комплекс ЗРК «Бук». Небо Москви захищатимуть чотири полки ЗРК С-400.

Росія також почала виробництво дослідних зразків перспективної системи протиракетної оборони, частина з яких вже проходять випробування на полігоні Сари-Шаган в Казахстані.

У липні 2010 року головнокомандувач ВПС Росії заявив, що РФ почала створювати нову зенітну ракетну систему С-500 концерном ППО «Алмаз-Антей». Вона стане основним компонентом протиракетної оборони Росії. При цьому, як заявив головнокомандувач РФ, російська ПРО матиме мало спільного з аналогічною системою, що створюється в США. Очікується, що перші комплекси С-500 будуть прийняті на озброєння РФ у 2015 році.

Одночасно Росія планує нарощувати можливості наземного і космічного ешелонів Системи попередження про ракетний напад (СПРН) за рахунок додавання до неї елементів нового покоління. Основним напрямом розвитку СПРН є розгортання на території Росії радіолокаційних станцій модульного типу.

На сьогодні Росія створила і поставила на чергування першу РЛС «Воронеж-М» у Ленінградській області. Друга РЛС дальнього виявлення дециметрового діапазону хвиль «Вороніж-ДМ» будується в районі Армавіра. Зараз ведеться її дослідна експлуатація спільно з фахівцями заводу-виробника. Обидві станції за своїми технічними характеристиками перевершують РЛС попереднього покоління – «Дніпро», «Дарьял» та «Волга».

Найближчими роками усі застарілі РЛС у СПРН планується замінити новими радіолокаційними станціями, що забезпечують спостереження за повітряним простором на дальності понад 6 тисяч кілометрів. Крім цього планується розвиток космічного ешелону СПРН.

РЛС «Вороніж-М» була створена ще в 2005 році і заступила на дослідно-бойове чергування наприкінці 2006 року. На бойове чергування станція була поставлена в 2009 році. Ця РЛС розташована на території військової частини 73845 в селищі Лехтусі Ленінградської області. Армавірська РЛС перебуває в дослідній експлуатації ще з лютого 2009 року.

Високий ступінь заводської готовності нових РЛС дозволяє оперативно розгортати їх на новому місці або за потреби швидко змінювати місце розташування.

Будівництво для розгортання нових радіолокаційних станцій високої заводської готовності, які повинні увійти до Системи попередження про ракетний напад, йде за графіком. Зокрема, РЛС в Калінінградській області вже працює, хоча її будівництво ще ведеться, а під Іркутськом ведеться монтаж ще однієї РЛС [3].

7 грудня 2010 президент Росії доручив об'єднати всі системи ППО і ПРО та системи попередження про ракетний напад під управлінням єдиного стратегічного командування. За словами начальника Генштабу Росії, об'єднана система дозволить Росії отримати «парасольку», яка закриє її від «ударів балістичних ракет та середньої дальності, крилатих ракет повітряного, морського та наземного базування, у тому числі з гранично малих висот, у будь-який час і в будь-якій обстановці».

Формат можливої участі України у створенні європейської ПРО

24 лютого 2011 року в Україні Генсек НАТО запросив усіх партнерів в Євроатлантичному регіоні приєднатися до процесу створення європейської протиракетної оборони. Генсек наголосив, що НАТО ухвалило рішення щодо розроблення ПРО на базі альянсу і прийняло рішення запросити до цього процесу усіх партнерів Євроатлантичного регіону і Росію. Україні запропоновано вивчити можливість участі у створенні протиракетної оборони альянсу. З боку України досягнуто домовленості про створення експертної групи, що проведе «експертні консультації», результатом чого може стати висновок, що Україна може привнести в цей процес [4, 5].

Раніше Міністр закордонних справ України заявив, що Україна буде готова взяти участь у створенні європейської протиракетної оборони,

якщо США і Росія між собою домовляться. Він нагадав, що в Україні є два об'єкти, які можуть використовуватися для потреб ПРО, успадкованих від колишнього СРСР: один у м. Севастополі та інший у м. Мукачевому. Українські радіолокаційні станції з лютого 2008 р. припинили передачу інформації в Росію у зв'язку з денонсацією відповідної двосторонньої угоди.

Україні від СРСР залишилися дві станції попередження про ракетний напад, які у подальшому були передані до ІКАО. З часом вони припинили функціонування й очікують своєї остаточної участі.

Україні варто врахувати і те, що ще у 2009 році Президент США Барак Обама оголосив про перегляд підходів до розміщення елементів системи ПРО в Європі й планується розмістити її елементи на півдні та на півночі континенту на кораблях. За розрахунками фахівців, потенційні траєкторії польотів іранських балістичних ракет, націлених на Європу, про які часто йдеться у заявах політиків США, мають проходити саме акваторією Чорного моря. А відповідно до конвенції Монтре з 1936 року кораблі країн нечорноморського басейну не можуть постійно перебувати в цій акваторії. Їм визначено такий термін перебування – три тижні, чим Україні доцільно скористатися для посилення участі у ПРО.

Разом з тим видно, що питання про участь України у створенні європейської системи ПРО порушується в основному з урахуванням її геополітичного положення. Тому формування власної системи ПРО чи участь у створенні європейської системи ПРО стає важливою складовою національної безпеки України. У зв'язку з цим постає питання – яку систему чи структури ПРО може мати Україна?

По-перше, інформаційну, яка базуватиметься на сукупності модернізованих РЛС та РТС. Перспективним може бути і повернення до ідеї розгортання в Україні системи дальнього радіолокаційного виявлення типу «Хоккей», яка може базуватися на літаках АН-74, АН-148 тощо. Інформація про ракетний напад противника може надаватися цими засобами на АСУ ЗС України.

У зв'язку з наведеним, на думку експертів, співробітництво США з Україною може здійснюватися також в галузі залучення української промисловості до виконання підрядних робіт із протиракетної оборони або у використанні українських радіолокаційних станцій.

По-друге, залучення до цієї системи певних засобів ураження у якості яких можуть бути модернізовані до протиракетних спроможностей зенітно-ракетні та авіаційні комплекси.

По-третє, переорієнтація вітчизняного ОПК за сприяння інших учасників ПРО для вирішення означеної проблеми у воєнно-технічному плані.

На думку фахівців, з цього питання не зашкодили б і переговори про потенційний внесок європейських учасників НАТО в уже наявні спільні надбання. Тим паче що в активі є і досвід спільних проектів зі США

та Росією, у тому ж таки «Морському старті» (Sea Launch). Експерти переконують про можливість створення спільної системи обміну інформацією, отриманою від наземних і космічних засобів попередження. Загалом, реалізація такого проекту дала б суттєву перспективу цілому ряду підприємств українського ОПК, які могли б брати участь у модернізації згаданої платформи, починаючи з постачання засобів гідролокації до створення морської версії системи пасивної радіоелектронної розвідки типу «Кольчуга» [6].

Тут варто зважити і на те, що до недавнього часу згідно з угодою між Україною і Російською Федерацією, в Україні, у Береговому, поблизу міста Мукачєвого, Космічні війська збройних сил Росії мали окремий вузол радіотехнічної розвідки, РЛС «Дніпро» системи попередження про ракетний напад (СПРН) та контролю космічного простору (СККП). Цей об'єкт доглядали військовослужбовці 1 дивізії протиракетного нападу, яка входила до складу 3 армії ракетно-космічної оборони Росії. Вона ж відповідала за роботу Окремого радіотехнічного вузла ракетної оборони-4 та РЛС «Дніпро» і СККП у містечку Миколаївка на західному побережжі Криму. Інформація цих станцій передавалася на центральний командний пункт ракетно-космічної оборони, що знаходився у підмосковному м. Солнечногорську.

У подальшому, у зв'язку з активізацією Україною інтеграційних процесів щодо вступу до НАТО та невизначеністю власної позиції стосовно розташування третього позиційного району американської ПРО в Європі, на початку 2008 року Росія ухвалила Закон «Про денонсацію угоди між урядами Російської Федерації та України про засоби систем попередження щодо ракетного нападу й контролю космічного простору».

Офіційне трактування такого кроку обґрунтовувалося тим, що технічні ресурси радіолокаційних станцій були вичерпані ще в 2005 році і їх внесок у вирішення поставлених завдань став мінімальним, а Україна практично самоусунулася від виконання своїх обов'язків з підтримання постійної бойової готовності радіолокаційних вузлів на своїй території. У ситуації, яка склалася, російська сторона вирішила доцільним відмовитися від використання цих вузлів [7].

Разом з тим Росія виявляла намір модернізувати згадані вище українські РЛС, але цей задум з різних причин не був здійснений. Зараз, на думку фахівців, з причини виводу з ладу ряду блоків і механізмів цих РЛС така модернізація є проблематичною.

У нинішній ситуації, що склалася, оскільки Україна перебуває в силових полях Заходу та Сходу, будь-яке протистояння між США і РФ може викликати небезпеку виникнення ситуацій, у яких наша держава може перетворитися на театр воєнних дій. Саме тому надзвичайно важливим є питання, як повинна реагувати Україна на нові ініціативи США, тобто Україні вкрай необхідно сформувати свою позицію стосовно розгортання елементів системи ПРО США на європейському континенті.

Висновки та пропозиції

На початку ХХІ століття США зробили чергову спробу створити стратегічну протиракетну оборону. Ця спроба породила багато негативних проблем, передусім політичного характеру, усунути які на цей час неможливо. Практична реалізація планів щодо створення третього позиційного району американської ПРО на європейському континенті багато в чому залежить від досягнення певних домовленостей із Росією.

Україна з розумінням ставилася і ставиться до будь-яких новацій, спрямованих на зміцнення стратегічної стабільності у світі і сприяє активізації переговорних процесів у цих напрямках. У той же час вона дотримується думки, що існування Договору щодо ПРО 1972 року залишається умовою для існування інших домовленостей в області контролю над озброєннями.

Питання прийняття рішення щодо участі України в процесі розгортання ПРО в Європі принципово важливі, оскільки відповідають її геополітичній ролі. Розміщення системи ПРО в Східній Європі має певну вигоду для України в тому сенсі, що в цьому проекті може бути використаний наявний її технологічний потенціал. З 2005 року триває ґрунтовне вивчення такої можливості. Можливий шлях участі України в системі ПРО – ракетносії й системи керування космічного базування. Однак тут існує й перешкода, яка полягає в тому, що нині участь українських підприємств у роботі над системами ПРО унеможливлена українсько-російською угодою про військово-технічне співробітництво і забороною передачі спільної для обох сторін секретної інформації.

З урахуванням наведеного, українські фахівці в галузі військового кораблебудування вбачають суттєву можливість розширення функціонування платформи «Морський старт» (Sea Launch), а також можливого розміщення морської протиракетної платформи в Чорному морі на базі недобудованого ракетного крейсера «Москва». За ціною це питання може бути вигіднішим, ніж будівництво нової морської платформи. Звісно, тут особливої актуальності набуває залучення до проекту країн НАТО і Росії [8].

Україні також варто залучити вітчизняні станції раннього попередження про ракетний напад до забезпечення необхідною інформацією країн НАТО, які будуватимуть європейську протиракетну оборону. Тим більше, що Росія, аби уникнути залежності від об'єктів, розташованих поряд з її національними кордонами, розпочала створення власних таких станцій.

Тут може йтися про модернізацію СПРН у Севастополі. Проект використання взаємозалежної системи радарів, розмішених у Росії, Азербайджані та в Україні, уже був запропонований Росією ще у 2007 році, але не прийнятий тоді адміністрацією США.

Разом з тим потрібно враховувати і те, що елементи ПРО інших держав згідно з Конституцією України не можуть бути розміщені на території України. Головне в цій ситуації – не дозволити перетворити Україну

на полігон для з'ясування стосунків між США, Росією та Західною Європою. Однак, перебуваючи «на лінії вогню», Україні рано чи пізно все-таки доведеться визначитися, під чиєю «протиракетною парасолькою» перебувати [9].

З метою вирішення зазначеної у статті проблеми необхідно більш детально дослідити її і вивчити з урахуванням позаблокового статусу та сучасних керівних офіційних поглядів України, які будуть викладені в оновленій Стратегії національної безпеки України та Воєнній доктрині України, можливо шляхом проведення ґрунтовних науково-дослідних робіт.

Література:

1. Збірник діючих договорів, угод і конвенцій, укладених СРСР з іноземними державами. Вип. XXVIII. – М.: 1974. – С. 31-35.
2. США випробували комплекс протидії ракетної оборони THAAD [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ropnano.ru/news/index.php?task=view&id=701>.
3. Військова ППО увійде в створювану ВКО, повідомляє Мініборони РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://army.lv/ru/s-300v/2801/28046>.
4. НАТО за участь України в розвитку системи протиракетної оборони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://un.ua/ukr/article/314806.html?ТВ_iframe=true&height=650&width=500.
5. НАТО запропонувало Україні долучитися до системи ПРО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zik.com.ua/ua/news/2011/02/24/274142>.
6. **Бадрак В.** Новий погляд на протиракетну оборону. Гімнастична стратегія [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня.